

2.1. Про зміни до Закону „Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи” (2010)

Відповіді на запитання про зміни у законодавстві, отримані у ході проведення інформаційної Інтернет – конференції, приуроченої 24-й річниці Чорнобильської катастрофи

2.1.1. Чи були у 2009-10 році внесені якісь зміни до Чорнобильського законодавства? (12; Києво-Святошинський центр соціально-психологічної реабілітації населення та його інформування з питань подолання наслідків Чорнобильської катастрофи)

*Відповідь:

З метою реформування системи соціального захисту громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, Постановою Верховної Ради України було доручено Міністерству праці та соціальної політики прискорити внесення на розгляд Уряду проекту Закону України „Про внесення змін до Закону України „Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи”, не допустивши зниження досягнутого рівня соціального захисту.

Однак, слід зауважити, що врахування усіх наданих до законопроекту пропозицій призведе до розширення кола пільговиків і, як наслідок, до значного додаткового навантаження на видаткову частину державного бюджету.

Мінпраці стало заручником ситуації, коли соціально-економічні умови не дають можливості для збільшення видаткової частини

держбюджету. При цьому, Міністерство юстиції виступає категорично проти будь-якого звуження соціальних гарантій.

З іншого боку – не сприйняття громадськими „чорнобильськими” організаціями самої ідеї будь-якого редагування або ревізії чинного Закону України „Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи” (далі – Закон), оскільки на їх думку, в умовах кризи, саме Закон у чинній редакції є запорукою гарантованого державою рівня соціального захисту.

З огляду на викладене та з урахуванням нестабільної соціально-економічної ситуації в країні, коли Урядом здійснюються заходи щодо жорсткого режиму економії бюджетних коштів, на черговому засіданні Міжвідомчої робочої групи з опрацювання проекту Закону України „Про внесення змін до Закону України „Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи” та з питань соціального захисту громадян, які постраждали внаслідок ядерних аварій, випробувань ядерної зброї і військових навчань із застосуванням ядерної зброї або постраждали за інших обставин від радіаційного опромінення не з власної вини, яке відбулося 25.12.2009, було прийнято рішення про доцільність поетапного внесення змін до чинного Закону.

Наразі Міністерством опрацьовуються 3 окремих законопроекти:

1. Законопроект, метою якого є уніфікація положень Закону до норм чинного законодавства з питань соціального захисту постраждалих громадян.

2. Законопроект, метою якого є посилення соціального захисту безпосередніх учасників ліквідації інших ядерних аварій, ядерних випробувань та військових навчань із застосуванням ядерної зброї шляхом усунення розбіжностей між чинними законодавчими актами та чіткого встановлення порядку надання пільг та компенсацій, що сприятиме уникненню соціальної напруги серед зазначеної категорії громадян.

3. Законопроект щодо вдосконалення пенсійного забезпечення громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, в частині збільшення розміру пенсії, обчисленої відповідно до статті 54 Закону.

На цей час у зв'язку із змінами, що відбулися у складі Уряду, вказані законопроекти проходять процедуру перепогодження у причетних центральних органах виконавчої влади та зі сторонами соціального партнерства.

(Головний спеціаліст відділу оплати праці та пенсійного забезпечення Міністерства праці та соціальної політики України Уяздовський В. О.)

1. Про основні стратегічні напрямки ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи (2010)

Відповіді на запитання про основні стратегічні напрямки ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, отримані у ході проведення інформаційної Інтернет – конференції, приуроченої 24-й річниці Чорнобильської катастрофи

1.1. На даний час розроблені нові стратегії щодо ліквідації наслідків аварії? Якщо так, то які основні пункти цієї стратегії? (22; м.Іванків, Київської обл., центр «Довір'я»)

*Відповідь:

Основні стратегічні напрямки ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи передбачають:

- Проведення невідкладних заходів, спрямованих на збереження здоров'я, своєчасне та повноцінне лікування осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи;
- Забезпечення радіаційного захисту населення та екологічного оздоровлення територій, що зазнали радіоактивного забруднення;
- Організація безпечного ведення сільськогосподарського виробництва на радіоактивно забруднених територіях;
- Поліпшення житлових умов осіб, що постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи;
- Здійснення економічної реабілітації та розвиток територій, що зазнали радіоактивного забруднення, та місць компактного переселення постраждалих громадян;
- Підвищення ефективності використання коштів для здійснення заходів з подолання наслідків Чорнобильської катастрофи.

Ці напрямки покладені в основу нової «Загальнодержавної цільової програми подолання наслідків Чорнобильської катастрофи на 2011-2015 роки» (далі Програма), яка зараз розробляється та до листопада 2010 р. буде подана до Верховної Ради України. Виконання Програми передбачається здійснити протягом п'яти років, з 2011 року по 2015 рік включно.

Відповідно до основних напрямів подолання наслідків Чорнобильської катастрофи для збереження здоров'я осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, передбачається:

- Здійснення комплексного медико-санітарного забезпечення постраждалих;
- Проведення оздоровлення постраждалих з метою зниження їх захворюваності, інвалідності та смертності;
- Проведення соціально-психологічної реабілітації громадян, які проживають на радіоактивно забруднених територіях;

- Забезпечення функціонування Державного реєстру постраждалих осіб.

Для радіологічного захисту населення та екологічного оздоровлення територій, що зазнали радіоактивного забруднення, передбачається:

- Проведення радіаційного моніторингу на таких територіях;
- Запровадження контрзаходів, спрямованих на екологічне оздоровлення зазначених територій;
- Підтримання екологічно безпечного стану у зонах відчуження і безумовного (обов'язкового) відселення;
- Посилення бар'єрних функцій зони відчуження з метою обмеження поширення радіонуклідів за її межі;
- Запровадження контрзаходів, спрямованих на виробництво продуктів харчування з дотриманням державних санітарних нормативів вмісту радіонуклідів;
- Недопущення на територіях, що зазнали радіоактивного забруднення, виникнення лісових пожеж, як джерел локального радіоактивного забруднення інших територій.

Для ведення сільського господарства на радіоактивно забруднених територіях передбачається:

- Здійснення комплексу заходів щодо сталого ведення і розвитку рослинництва та тваринництва;
- Створення потужностей для переробки радіоактивно забрудненої сільськогосподарської сировини;
- Відновлення і розвиток матеріально-технічної бази сільськогосподарського виробництва;
- Відродження традиційних для Полісся України галузей рослинництва і тваринництва;

- Інформування громадськості з організації безпечного ведення сільськогосподарського виробництва на радіоактивно забруднених територіях.

(Начальник відділу моніторингу техногенно-забруднених територій Науково-дослідного інституту цивільного захисту населення та територій від надзвичайних подій техногенного та природного характеру Калиненко Л.В.)

1.2. Яке фінансування на подолання наслідків аварії на ЧАЕС передбачене проектом нового бюджету?(50; м.Боярка, Київської обл.)

На виконання у повному обсязі вимог Закону України „Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи” потрібно десятки мільярдів гривень.

Виходячи з існуючих фінансових можливостей, держава гарантує виплату окремих видів компенсацій, доплат і допомог громадянам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи.

У 2009 році видатки Державного бюджету на соціальний захист та пенсійне забезпечення громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, становили 6 553,3 млн. грн., що на 606,2 млн. грн. (або на 10,2 %) більше у порівнянні з 2008 роком.

У 2010 році фінансування проводитиметься в обсязі, який затверджений Законом України “Про Державний бюджет України на 2010 рік”.

(Начальник відділу пільг та компенсаційних виплат Міністерства праці та соціальної політики України Васько В.Т.)

1.3. Наступного року буде відзначатися 25-та річниця аварії на ЧАЕС. Можливо, вже зараз заплановані якісь акції чи особливо урочисті заходи до цієї дати. Хотілося б про них дізнатися. (9; Києво-Святошинський центр соціально-психологічної

реабілітації населення та його інформування з питань подолання наслідків Чорнобильської катастрофи)

Відповідь:

На виконання постанови парламентських слухань на тему: «Сучасний стан та актуальні завдання подолання наслідків Чорнобильської катастрофи» МНС розпочало підготовку організації державних заходів до 25-х роковин Чорнобильської катастрофи, зокрема:

- Проведення в Україні Міжнародної науково-практичної конференції «25 років Чорнобильської катастрофи. Безпека майбутнього»;
- Підготовку Національної доповіді до 25-х роковин Чорнобильської катастрофи;
- Видання атласу радіоактивного забруднення території України та екологічного атласу зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення;
- Проведення пам'ятних заходів з нагоди 25-х роковин Чорнобильської катастрофи.

З метою підготовки та проведення заходів, пов'язаних із 25-ю річницею Чорнобильської катастрофи, буде створено Організаційний комітет, до складу якого увійдуть представники громадських організацій та керівники центральних і місцевих органів виконавчої влади.

(Начальник відділу соціально-економічного розвитку територій та місць компактного переселення Департаменту у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи МНС України Глушко І.Б.)

АЕС на згадку археологам

Проблема 30-ти кілометрової зони відчуження та Чорнобильської АЕС вже вийшла за межі екології й енергетики. Тепер це вже скоріше проблема істориків та культурологів.

Атомоград чи Сталінград?

Збагнути, чим був і є Чорнобиль неможливо навіть 22 року потому.

«Чорнобиль – як проблема і катастрофа – це багато в чому комунікативна катастрофа, – зазначає **Сергій Мирний** – хімік, який влітку 1986 року був командиром 22 взводу радіаційної розвідки, нині відомий фахівець з Чорнобильської катастрофи та її наслідків . – Вона почалася як така. Адже спочатку там не було комунікації, передачі адекватної інформації між розробниками і експлуататорами. В результаті сталося те, що сталося. Ця ж комунікативна проблема між фахівцями різних галузей залишається і зараз. Чорнобиль – як багатогранник. Кожен дивиться на свою грань. Ядерний фізик не розуміє історика, без якого, як я переконався на власному досвіді, зробити нічого не можна. Адже історики працюють з пам'яттю, з сенсом того, що було. Шкода, що немає комунікативних форм такого спілкування. Освітлення всіх чорнобильських подій завжди залишає відчуття недоказаного. Ядро проблеми вислизає. А все тому, що немає комунікативного діалогу фахівців різних галузей».

Колишній атомград – Прип'ять вже мало цікавить фізиків чи рятувальників з МНС, які добре знають про загрози “мертвого міста”. Про нього нині частіше згадують літератори та інші гуманітарії.

Прип'ять зразка 1986 року – це «місто, невелике, компактне, з

прямими вулицями і кутами, вирізнялося своєю сучасною архітектурою серед сірих поліських сіл і районних центрів. Палац культури, готель, Великий торговий центр, басейн з п'ятдесятиметровою водою, півдесятка шкіл, півтора десятки дитячих садків. Багате красиве місто, що там казати... Тільки трояндових кущів привезли з Прибалтики тридцять тисяч і висадили прямо на міських клумбах, на таємну заздрість всім міським дачникам і городникам. Світле і струнке, воно немов парило над швидкою річкою, викликаючи у кожного мешканця відчуття ніжної і трепетної любові» (**Єсаулов О.Ю.** «Гірки води»– до моменту аварії був замом голови Прип'ятського міськвиконкому, брав активну участь у ліквідації її наслідків, сьогодні – технічний директор Інституту підтримки експлуатації АЕС – **1plus1 News**).

«Місто – покинуте. Покинуте у всіх сенсах. Там не живуть люди. Його охороняють, є колючий дріт. Воно покинуте як у сенсі безгосподарності, так і в сенсі своїх перспектив. Адже, за великим рахунком, залишається незрозумілим, що робити з цим містом. Не сходяться різні погляди на Прип'ять: для багатьох Прип'ять – частина життя, для інших, хто дивиться на все це здалеку, це пам'ятне місце аварії, певний меморіал, як руїни Сталінграду, для третіх – небезпечний об'єкт, що знаходиться в аварійному стані»,– стверджує **Сергій Мирний**.

Яке ж майбутнє чекає на Прип'ять? Чи можна місто розглядати тільки як звалище будівельних матеріалів і джерело грошей?

«Питання майбутнього Прип'яті стоїть як і свого часу із руїнами Сталінграду: знести? Але Прип'ять, на відміну від Сталінграду, відновленню не підлягає. Є проекти зносу міста. Є люди, які дивляться на Прип'ять як на звалище будівельних матеріалів. І крім того, як на джерело грошей. Знесення Прип'яті – це проект за вартістю, який, напевно, перевершуватиме все фінансування «Укриття-2», принаймні, можна порівняти. Адже це колосальні роботи. Місто, в якому проживало близько 50 тисяч людей, знаходиться в небезпечних умовах. Розбираючи будівлі, люди піддаватимуться ризику. Але під

масштабність проекту можна залучити величезні гроші, створити робочі місця...», – розмірковує Мирний.

Та такий підхід, на його думку, є неправильним.

« До Прип'яті повинен бути комплексний підхід, – каже експерт, – який поєднував би всі вищеназвані чинники. По-перше, повинна бути радіаційна карта, щоб, нарешті, припинити небилиці про рентгени в годину, які нібито можна знайти у Прип'яті, а їх не було навіть після двох місяців після аварії, максимум 100 мілірентген. Розробити безпечні маршрути, які на сьогодні вже існують. Частина будівель потрібно консервувати і зберігати. Повинне бути меморіальне ядро – історичні будівлі».

Експерт пропонує зберегти центральну площу, 16-поверхівку (точку огляду – **1plus1 News**), з якої відкривається вигляд на всю Прип'ять, а також на саркофаг і всю навколишню місцевість. На сьогодні на місто дивляться як на радіаційно-небезпечний об'єкт, на аварійні будівлі, тоді як Прип'ять є історичною і культурною цінністю.

«Якщо думати про долю Прип'яті на сучасному рівні, то можна говорити про створення Чорнобильського меморіально-культурного національного парку, якому немає аналогів у світі», – зазначає Мирний.

Музей, заповідник і могила

Про перехід до нової фази в подоланні наслідків Чорнобильської аварії – фази відновлення і розвитку йдеться також у докладі ООН «Гуманітарні наслідки аварії на Чорнобильській АЕС: стратегії реалізації».

У 2006 році президент Віктор Ющенко вперше заговорив про наміри відродити Чорнобильську зону, запропонувавши поглянути на зону відчуження у перспективі її розвитку. Про це ж президент говорив і під час своєї недавньої поїздки до Чорнобиля, зазначає [BBC](#).

З Ющенком згоден і глава «Союзу Чорнобиль – Україна» **Юрій**

Андрєєв, який до катастрофи працював на Чорнобильській АЕС інженером. Він вважає, що найближчу до Києва частину «зони», яка простягається південніше від річки Уж, слід просто повернути до звичайного життя, а в іншій – розвивати, наприклад, екстремальний, шоківий туризм.

«На мій погляд, це потрібно робити, і перш за все – для того, щоб люди бачили, до чого може привести недбальство при використанні таких високих технологій, як атомна енергія», – говорить Андрєєв. Найближча ж, десятикілометрова зона навколо Чорнобильської АЕС, за його твердженням, втрачена на тисячу років. Там можна влаштовувати тільки могильники радіоактивних відходів».

Своє бачення майбутнього зони відчуження розкрив і Сергій Мирний:

«Питання майбутнього «зони» – питання глобальної концепції, точніше відсутність комплексного підходу до її майбутнього. Вже так склалося, що в Україні є таке унікальне місце, яке пов'язане з подією, що вплинуло на хід історії, на хід розвитку цивілізації, який цікавий всьому світу. Безумовно, це найвідоміше місце в Україні. Крім того, Полісся – неймовірно красива місцевість. Поза сумнівом, його (місце аварії – **lplus1 News**) потрібно якось окультурити, щоб гідно показати і собі, і світові. Чорнобиль – це наш єдиний внесок в цивілізацію. Єдине місце, яке, за нещастям, опинилося на території України. Білорусь же отримала лише забруднення...»

«У залишках, які збереглися від ліквідації, криється, по суті, матеріальна культура ліквідації великомасштабної радіаційної аварії. Рятувальників всього світу потрібно десь тренувати. Одна справа показувати на схемах, як це робиться. А це досить складне технічне завдання. А інша справа – тренувати їх на місці аварії. На мій погляд, це буде найефективнішим вирішення проблеми», – стверджує Мирний.

Проблема 30-ти кілометрової зони це не тільки будівництво

саркофагу-2 і вивезення палива. Це ще й майбутнє міста Славутича – нового атомограду з населенням у 26 тисяч, постійного місяця проживання працівників Чорнобильської АЕС.

«Власне, АЕС виводять з експлуатації, вивозять паливо і – людей звільняють. А Чорнобильський меморіально-культурний парк принесе користь і державі, і місцевому населенню. Це дасть і кошти, і робочі місця, поживить депресивні райони Чорнобиля, дасть їм друге дихання, а також нові перспективи місту Славутичу, який живе сьогодні немов під Дамокловим мечем. ЧАЕС найзнаменитіша АЕС світу. Роботи з перетворення на об'єкт, куди б можна було возити туристів зі всього світу мають економічно здоровий глузд. Це саме те довготривале рішення, яке співпрацює з силами природи, і яке піде на користь людей, які там живуть і працюють».

Проблеми Чорнобиля на сьогодні не вирішені. Вони продовжують породжувати суперечки і страхи, гіпотези і міфи. Але так чи інакше, вони залишаються і залишатимуться актуальними упродовж довгих років.

Департамент у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи звертає увагу на те, що серед основних соціальних пріоритетів державної політики щодо подолання наслідків Чорнобильської катастрофи є екологічне оздоровлення радіоактивно забруднених територій, відродження життя на цих територіях.

На останній сесії Генеральної асамблеї ООН була прийнята спеціальна резолюція, що закликає держави продовжити роботи зі зменшення наслідків Чорнобильської аварії.

ООН оголосила **2006-2016** роки Десятиліттям Чорнобиля і доручила всім організаціям системи ООН розробити і здійснити спеціальний План дій до 2016 року щодо проблеми Чорнобиля.

То ж цілком можливо, що до 30-тої річниці катастрофи у цій історії таки поставлять крапку.

ТРАВМЫ ЧЕРНОБЫЛЯ. ПОМНЯ О ТРАГЕДИИ, НУЖНО НЕ ЗАБЫВАТЬ И О ТОМ, ЧТО ОНА СДЕЛАЛА НАС БОЛЕЕ МУДРЫМИ И СИЛЬНЫМИ.

Сергей Мирный

Светлана Алексиевич, проинтервьюировавшая несколько сотен чернобыльцев, в своей документальной книге «Чернобыльская молитва» пишет: «Не раз я слышала от своих собеседников одинаковые признания: «таких слов не подберу, чтобы передать то, что видела и пережила», «ни в одной книжке об этом не читал и в кино не видел», «никто раньше мне ничего подобного не рассказывал». Все впервые обозначается, произносится вслух. Случилось нечто, для чего мы еще не имеем ни системы представлений, ни аналогов, ни опыта, к чему не приспособлено ни наше зрение, ни наше ухо, даже наш словарь не годится». Между тем неизвестная нам информация о личном опыте чернобыльцев ослабляет или рвет их связи с обществом, отчуждает иногда даже от своего ближайшего окружения.

С клеймом чернобыльца

Сформированный за десятилетия негативный миф вокруг Чернобыля плотно окутывает людей, работавших в самые напряженные дни в зоне ликвидации последствий аварии. Эта (дез)информация способствует закреплению и усугублению у многих чернобыльцев психотравмы как, напрямую замыкая их в своем несчастье, так и опосредствованно – через их социальную стигматизацию и

виктимизацию. Стигматизация (в дословном переводе – «клеймение», «выжигание клейма на теле») – это наделение человека или группы негативным признаком, наносящим социальный и психологический ущерб. Таким клеймом для ликвидаторов является доминирующее в обществе мнение, что все они тяжело и неизлечимо больны, травмированы физически и психически. Из-за страха перед радиацией часто сторонятся и самих чернобыльцев. Кроме того, окружающие, как правило, не знают о влиянии травмирующего опыта на психику. Поэтому они осуждают травмированного, его беспомощность и пассивность, депрессии и озлобленность. Это способствует закреплению травмы. Неудивительно, что у ликвидаторов и эвакуированных жителей загрязненных районов по сравнению со среднестатистическими гражданами межличностные проблемы на работе и в семьях возникают в 5–7 раз чаще.

Виктимизация (безапелляционное превращение в жертв) чернобыльцев происходит уже на уровне официального обозначения этой группы как лиц, «пострадавших вследствие Чернобыльской катастрофы». Мысль, что человек побывал в Чернобыле и не пострадал (не говоря уж о том, что последствия этого жизненного опыта могли быть для него позитивными), не допускается. Вот типичный пример виктимизации – цитата из статьи народного депутата, посвященная очередной годовщине Чернобыля и подвигу ликвидаторов: «Нельзя не сказать добрых слов в адрес наших воинов. И не их вина, а их беда, что многие из них позже так и не стали отцами, их жены – матерями, их любимые – женами». Положение женщин в этом отношении не лучше. Мать парня при знакомстве удивленно задает вопрос его невесте, эвакуированной из Чернобыльской зоны: «Милочка, неужели вы можете родить?» (пример из книги С. Алексиевич). Необоснованные, но доминирующие в обществе мнения такого рода создают предпосылки для многообразных негативных эффектов.

Чернобыль был использован СМИ для нарушения целого ряда культурных запретов. Чернобыльские ликвидаторы – фактически единственная в стране группа людей, которой регулярно

напоминают о малоприятном факте их смертности. Причем сами цифры берутся, как правило, из ненадежных источников, и никогда не сравниваются со средними показателями смертности по стране в соответствующих возрастных группах (без чего они неинформативны). Реальные же показатели смертности среди ликвидаторов, например, России такие же, как у мужского населения страны в целом.

Потрясающий пример нарушения табу на публичную демонстрацию тяжелых телесных дефектов – 40-минутная документальная лента «Chernobyl Heart» («Чернобыльское сердце»), получившая премию «Оскар» в 2005 году. Около двадцати минут в фильме показываются ужасающие уродства детей в специальном учреждении в Белоруссии. И хотя при этом вскользь замечается, что «такие патологии нередко встречаются и на Западе, но там сразу же делают операцию, и ребенок растет нормальным» (то есть причина на самом деле социально-экономическая), все показанное приписывается последствиям чернобыльской радиации. Стоит ли говорить, как может повлиять этот беспросветный фильм на женщин, собирающихся стать матерями?

Циркулирующая (дез)информация влияет и на такие общественные сферы, как медицинское обслуживание и система социального обеспечения. В советский период объективные сведения о состоянии здоровья скрывались даже от самих чернобыльцев, и кризис доверия к официальной медицине способствовал ухудшению здоровья многих людей. В дальнейшем же факты о реальных последствиях аварии принялись если не исказить, то специфически трактовать заинтересованные в финансировании своей деятельности организации и научные институты. Жертвой этого мифа стало и медицинское сообщество. Сейчас для рядового врача информация о том, что его пациент – чернобылец, оказывается настолько значимой, что часто заслоняет собой все другие сведения о состоянии его организма. Поэтому медицинское вмешательство может ухудшить (и часто ухудшает) здоровье ликвидаторов.

Следует обратить внимание и на экономический аспект проблемы.

Законы, принятые в первые годы после аварии, предоставили чернобыльцам значительные льготы и компенсации, особенно в случаях, когда инвалидность связывалась с фактом облучения. Система «компенсация – за болезнь» привела к тому, что успешное лечение и снятие или пересмотр группы инвалидности приводили к резкому ухудшению социальной защищенности ветерана Чернобыля. Это одна из ключевых причин неэффективности лечения чернобыльцев: вместо того чтобы бороться за кардинальное изменение ситуации, и медики, и их пациенты-чернобыльцы часто предпочитают скрывать информацию о реальном положении дел, так как это может повредить их материальным интересам. В итоге чернобыльские раны не заживляются, а, скорее, наоборот, углубляются и культивируются...

Быть победителями

Психотравму объясняют патологической формой памяти, когда не происходит адаптации психики к пережитому, естественного «выцветания», стирания впечатлений о моменте травмы. Яркость, чувственность психотравмирующих воспоминаний личности – показатель того, что опыт того или иного события человеком до конца не пережит, не понят, не переварен. Вот мнение авторитетного специалиста Бесселя ван дер Колка, профессора психиатрии Гарвардской медицинской школы, экс-президента Международного общества исследований травматического стресса: «Одна из загадок психики состоит в том, что до тех пор, пока травма переживается в форме не выразимого словами ужаса, организм продолжает реагировать на этот привычный стимул как на возвращение к травме. Когда же спусковой механизм травматического переживания идентифицирован и индивидуум обретает способность выразить словами пережитое – оно, похоже, теряет часть своей власти. Таким образом, задача лечения сводится к созданию, с одной стороны, у индивида способности к осмысленной жизни в данный период и, с другой – символических представлений о прошлом травматическом опыте с целью укрощения ужаса, ассоциирующегося с этим опытом, и нормализации воспоминаний». Другими словами, необходимо полноценное

осмысление психотравмирующего события и самим человеком, и обществом.

Для этого следует восстановить доверие к информации о Чернобыле и реальных эффектах радиации. Важную роль в этом могут сыграть те, кто успешно сумел справиться с «чернобыльским синдромом», как, например, офицер Г. Бондаренко, чей опыт, надеемся, должен убедить читателей в том, что к этой трагедии надо относиться без фатализма. Вот что он рассказал: «В июне 1987 года я почти три месяца с утра до вечера находился на 3-м энергоблоке. Через месяц начал сильно уставать, как будто целый день жарился на солнце. Я доложил командиру, но он ответил, что мы выполняем правительственную задачу и «находимся на переднем крае борьбы с империализмом», и только через два месяца меня отпустили домой. И тут начались неприятности. Стала часто болеть голова, сердце. Давление подскочило – 190/110. Начались мучения по различным госпиталям, где методика лечения была одна: глотай таблетки, лежи тихо, не шевелись. Это продолжалось два года. Я пожелтел, осунулся. Периодически терял сознание. Все думали, что долго не протяну. И вот на счастье мне сослуживец дал книгу одного рязанского врача, который лечил гипертоников с помощью бега трусцой. Я воспрянул духом, начал потихоньку ходить, бегать и контролировать свое давление. Через полгода тренировок я спрятал в дальний ящик прибор для измерения давления. Сейчас участвую в соревнованиях по бегу среди ветеранов и показываю довольно неплохие результаты. Чувствую себя прекрасно. И советую друзьям-чернобыльцам по возможности перенять мой опыт».

Символическая переработка травмирующего события (по своей сути – культурная операция) – еще один необходимый элемент преодоления психотравмы. Ликвидация последствий Чернобыля невозможна без переосмысления социальной функции места аварии – Чернобыльской зоны. В своем теперешнем виде закрытого, отчужденного и, по сути, мистического пространства – это мемориал беды, неудачи, поражения. Было бы целесообразно

изменить угрожающий имидж зоны, преобразовав ее в культурный и природный национальный парк. Сегодня, повторюсь, Чернобыль однозначно воспринимается как поражение, а участники ликвидации – как потерпевшие это поражение. Фиксация общественного мнения на том, что было трагически утрачено в этом месте, мешает осознать то, что было благодаря Чернобылю обретено. И эти позитивные последствия надо, наконец, назвать вслух. Например, внятно сказать о том, что Чернобыль положил конец безудержному и безответственному распространению «мирной и абсолютно безопасной» ядерной энергетики; что он привел к росту экологического и социального сознания; что он указал на системный кризис СССР и ускорил его дезинтеграцию, предохранив нас, возможно, от куда более трагичных и масштабных последствий. При внимательном и комплексном анализе становится очевидно, что самые опасные последствия аварии в физической (технической и природной) среде не допущены или ликвидированы.

Нельзя забывать и о том, что в течение первых дней удалось предотвратить тепловой взрыв внутри реактора (из-за выделения большого количества энергии в расплавленной и неконтролируемой радиоактивной массе ядерного топлива). Этот взрыв мог бы невообразимо увеличить масштабы катастрофы. День, когда благодаря отчаянному, героическому мужеству людей и простому везению опасность этого нового взрыва окончательно миновала, точно известен – 6 мая 1986 года. Именно этот по-настоящему судьбоносный день (который, кстати, совпал с днем святого Георгия Победоносца) было бы логично праздновать как чернобыльскую Победу. Ведь, к примеру, и День Победы в Великой Отечественной войне – это тоже «праздник со слезами на глазах». Цена победы в войне была колоссальной, однако вряд ли кому-то придет в голову считать главной памятной датой 22 июня – день вторжения гитлеровских войск на советскую территорию. Почему же о Чернобыле мы до сих пор вспоминаем именно 26 апреля?

Столичные новости

<http://cn.com.ua/N603/society/focus/1.html>

ТРАВМЫ ЧЕРНОБЫЛЯ. ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ И СОЦИАЛЬНЫЕ ПОСЛЕДСТВИЯ АВАРИИ НА ЧЕРНОБЫЛЬСКОЙ АЭС ЗНАЧИТЕЛЬНО ПРЕВОСХОДЯТ ЕЕ ВЛИЯНИЕ НА ФИЗИЧЕСКОЕ ЗДОРОВЬЕ ЛЮДЕЙ

Сергей Мирный

Хотя со дня термохимического взрыва 4-го энергоблока Чернобыльской АЭС, 26 апреля 1986 года, минуло уже почти четверть века, его тень продолжает мрачно нависать над нами. В Белоруссии, России и Украине – трех наиболее затронутых этой техногенной аварией странах – число чернобыльцев, то есть граждан, официально признанных пострадавшими вследствие Чернобыльской катастрофы и имеющих право на различные льготы и компенсации, составляет около шести миллионов человек. Среди них – и непосредственные участники ликвидации последствий аварии в зоне повышенной радиации вокруг АЭС (их более полумиллиона), и эвакуированные жители загрязненных территорий, и их дети.

Информационный стресс

Несмотря на то что на медицинское обеспечение чернобыльцев государство выделяет значительные средства, эта категория граждан остается одним из существенных источников социального и политического напряжения в обществе. Создается ощущение фатального тупика, хронической неизлечимости чернобыльских ран. Думается, связано это с тем, что аварию на ЧАЭС

рассматривают почти исключительно как радиационную катастрофу. Именно радиация – физический агент – кажется малоосведомленным людям ее главным поражающим фактором. Между тем факты свидетельствуют, что даже среди ликвидаторов лучевой болезнью страдают единицы. К ней приводит доза в 100–200 рентген, к тяжелой форме – 400–600 рентген. Абсолютное же большинство ликвидаторов получили дозы меньше нескольких десятков рентген, и их негативное влияние на организм вполне сопоставимо с нарушениями, полученными в результате механического или теплового физического воздействия. Оказались незначимыми и другие медицинские последствия, которые в массовом сознании ассоциируются с Чернобылем, а именно рак и негативное влияние на репродуктивную функцию. В опубликованном несколько лет назад отчете Министерства РФ по чрезвычайным ситуациям среди главных заболеваний чернобыльцев названы нарушения нервной и сердечно-сосудистой систем, а также психические расстройства, что противоречит фундаментальным биофизическим законам действия радиации. Это подтверждают и исследования украинского ученого-радиолога Сергея Амиразяна и его коллег: физическое здоровье практически одинаково и у ликвидаторов, и у профессионалов-ядерщиков, и у необлученного населения. При этом психическое здоровье ликвидаторов заметно хуже. Согласно выводам ученых, определяющее влияние на здоровье ликвидаторов имеют психосоциальные причины. Почему же они дали такой сокрушительный эффект?

Для этого, вероятно, надо ответить еще на один вопрос: почему крупный технологический инцидент на Чернобыльской АЭС воспринимается как глобальная трагедия? Является ли Чернобыль самой большой ядерной катастрофой, как ее часто называют? Безусловно, нет: последствия атомных бомбардировок Хиросимы и Нагасаки на исходе Второй мировой войны были куда более страшными и масштабными. Может быть, Чернобыль – самая большая техногенная авария? Тоже нет. На заводе «Юнион Карбайд» в Бхопале (Индия) в 1984 году в течение нескольких часов выброс ядовитого газа привел к гибели более чем трех тысяч человек и нанес серьезный ущерб здоровью свыше 20 тысяч людей.

Примечательно, что и предшествующие Чернобылю крупнейшие радиационные промышленные инциденты, а именно авария реактора АЭС «Тримайл Айленд» (Пенсильвания, США, 1979 г.) и взрыв на комбинате по производству плутония «Маяк» (Кыштым, Челябинская обл., СССР, 1957 г.) не оказали сколько-нибудь значительного влияния на умы людей, общественное сознание и развитие ядерной энергетики во всем мире. Чернобыльская же авария обрела статус глобальной катастрофы в силу уникального сочетания политических и технологических факторов. Напомним, что взрыв на ЧАЭС произошел в начале процессов демократизации и перестройки в СССР, когда, с одной стороны, страна находилась в фокусе мирового внимания, а с другой – режим секретности в ней был поколеблен. Зашатался железный занавес, отделявший СССР от мира и препятствовавший не только свободному движению потоков людей и товаров, но и – в первую очередь – информации.

Что касается технологического аспекта, то взрыв на ЧАЭС совпал с началом массовой компьютеризации, результатом которой стало не просто увеличение скорости и объемов обработки и передачи информации, но и скачкообразная модернизация всех технологий, в том числе и диагностики (медицинской, химической, экологической и т. п.), и медиа (СМИ). Развитие диагностики позволило выявлять большее число патологических состояний здоровья, контролировать большие территории и контингенты людей. Этот «скрининг-эффект» за счет технологического перевооружения, происходившего как раз в годы после чернобыльского взрыва, привел к увеличению числа регистрируемых случаев болезни, что целиком приписывалось Чернобылю. Столь же важно и то, что Чернобыль случился в момент становления глобального информационного общества. Компьютеризация кардинально увеличила возможности СМИ, возросли оперативность и яркость их сообщений, производимый ими (особенно телевидением) эффект, расширилась аудитория СМИ. Чернобыль стал первой крупной аварией глобализованного медиа-мира.

Указанные выше обстоятельства способствовали тому, что взрыв

чернобыльского реактора «сдетонировал» вторичный информационный взрыв, беспрецедентный как по мощности, так и по широте охвата и протяженности во времени. Именно этот инфовзрыв и сделал из крупной технологической аварии катастрофу глобального значения.

Невидимая война

Не удивительно, что для сотен людей Чернобыль стал причиной психологической травмы. К слову, ее возникновение и степень тяжести определяются не столько степенью физического повреждения организма (если оно вообще имело место), сколько той информацией, «смысловой нагрузкой», которые сопряжены с этим реальным или воображаемым повреждением. По существу, на информационную природу психотравмы указывал еще Зигмунд Фрейд после Первой мировой войны. Как отмечал психоаналитик, симптомы «невроза войны» иногда могут возникать без воздействия на человека механической силы, и выделял среди наиболее вероятных причин «травматических неврозов мирного времени» фактор испуга, внезапности угрозы. Более того, Фрейд даже считал, что наличие физической травмы, как правило, препятствует развитию «травматического невроза» (психотравмы).

В ходе дальнейшей научной и политической борьбы за признание психотравмы самостоятельной болезнью выявлялись общие симптомы и условия ее возникновения, которые в наиболее обобщенной форме определяются как «беспомощность перед лицом угрозы жизни». А то, что именно информация о реальном или предполагаемом ущербе здоровью формирует психотравму, как правило, оставалось вне поля зрения. Тут важно отметить, что речь идет не только о непосредственной, сенсорной, воспринимаемой органами чувств человека информации об опасности в окружающей физической среде, но и об информации как коллективном, коммунальном, социально опосредствованном продукте. Удар этой информации первыми приняли на себя именно чернобыльские ликвидаторы.

Взрыв реактора и то, что за ним последовало, – пожар на АЭС,

радиоактивные выбросы и загрязнение местности, долговременные крупномасштабные работы по дезактивации территории – превратили довольно обширную закрытую зону (около 60 км в диаметре) вокруг аварийной ЧАЭС в необычную и экстремальную среду для человека. Известно, что такая среда может быть одновременно привычной рабочей (и лишь умеренно травматогенной) для подготовленного профессионала, рекреационной – для добровольно стремящегося в нее человека, который хочет испытать себя, новую обстановку и ощущения, и психотравматической – для того, кто попадает в нее неподготовленным или не по своей доброй воле.

Именно таков случай с Чернобылем. Большинство ликвидаторов были призваны из запаса через военкоматы или командированы с места работы. Радиационная опасность была для них невидимой, неосязаемой, о ней оказавшиеся в Чернобыле люди имели смутные, противоречивые, а часто и совершенно неверные представления. К тому же в силу социальных причин (отсутствие индивидуальных дозиметров; стремление руководства СССР преуменьшить масштабы последствий аварии; кризис доверия к официальным источникам информации) ликвидаторы не знали (или не были уверены в правильности сообщаемых им данных), на каком уровне радиации находятся, какую дозу получили. Таким образом, они находились в ситуации, которую считали угрожающей, причем опасность была для них непредсказуема как в пространстве (из-за невидимости), так и во времени (из-за незнания реальных последствий облучения).

Было бы принципиально неверным считать, что ликвидаторы в зоне испытывали только (или даже преимущественно) боязнь, страх, испуг. Конечно, там присутствовали и мужество, и самопожертвование, и даже экзистенциальные переживания. Важно и то, что многие участники ликвидации последствий катастрофы воспринимали эту ситуацию не только как угрозу, но и как лично-значимый вызов. То, что часть ликвидаторов понимала критическую важность выполняемых работ, уникальное общественное и личное значение этого момента в своей жизни,

несомненно, служили положительным, «антипсихотравматическим» фактором. Это обстоятельство выявляет существенную разницу между ликвидаторами 1986-го, работа которых была в фокусе общественного внимания (по крайней мере до закрытия реактора саркофагом в ноябре 1986 года), и ликвидаторами последующих лет, чья работа в зоне стала восприниматься обществом как рутинная, грязная и малопrestiжная.

Целый ряд признаков делает опыт ликвидаторов аварии на ЧАЭС похожим на опыт войны для ее ветеранов. В обоих случаях человек действует (часто длительное время) против враждебной силы, угрожающей его здоровью и жизни; причем, как правило, делает это по принуждению, в условиях недружественной социальной среды. Однако есть и принципиальное отличие, хорошо сформулированное одним из собеседников писательницы Светланы Алексиевич, автора документальной книги «Чернобыльская молитва»: «Из Афгана я вернулся, я знал – буду жить. А в Чернобыле все наоборот: уььет именно тогда, когда вернулся...». В свою прежнюю, «до-зонную» среду ликвидатор возвращался с меткой Чернобыля, весьма значимой и для него самого, и для его окружающих. Как же социальная среда, в которую он попадал, «прочитывала» эту метку? Как «декодировался» этот знак? Об этом – в следующей публикации.

<http://cn.com.ua/N602/society/alarm/1.html>